

UOT: 821(=512.1)

Əflatun Baxşəliyev*

SƏMƏD VURĞUNUN ƏDƏBİ-NƏZƏRİ GÖRÜŞLƏRİNDƏ TÜRK XALQLARI ƏDƏBİYYATI

Açar sözlər: elmi tədqiqat, poeziya, türk xalqları ədəbiyyatı

Key words: science, investigation, poetry, literature of Turkic people

Ключевые слова: научное исследование, поэзия, литература тюркских народов

Ədəbi-bədii fikir tarixində xüsusi bir yeri olan Azərbaycanın ilk xalq şairi Səməd Vurğunun yaradıcılıq müstəvisində nəzəri-estetik irslə bədii yaradıcılıq vəhdət təşkil edir. Çoxşaxəli və rəngarəng yaradıcılıq yoluna malik olan Səməd Vurğun yalnız şair kimi deyil, eləcə də böyük və müqəddir bir elm xadimi kimi tanınır.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev 1997-ci il martın 6-da Respublika sarayında keçirilən Səməd Vurğunun 90 illik yubileyi mərasimində şairin yaradıcılığı haqqında geniş nitq söyləmiş, Səməd Vurğunu tanınmış bir elm xadimi kimi təqdim etmişdir: "Səməd Vurğun eyni zamanda böyük alim filosof idi. Səməd Vurğun Azərbaycan Elmlər Akademiyasının təsisçilərindən, yaradıcılarından biridir. Səməd Vurğun Elmlər Akademiyasının yaradılmasının təşəbbüskarlarından biridir. O, sadəcə akademik seçilmiş bir adam deyil. Səməd Vurğun və məhz onun kimi Üzeyir Hacıbəyov, Heydər Hüseynov, Yusif Məmmədəliyev, Mustafabəy Topçubaşov, Mirzə İbrahimov və başqa belə insanların təşəbbüsü nəticəsində 1945-ci ildə Azərbaycanın Milli Akademiyası yaranıb. Bu böyük tarixi hadisədir. Burada Səməd Vurğunun xidmətləri böyükdür. Ən böyük xoşbəxtlik ondadır ki, Səməd Vurğun ömrünün son illərində həmin Akademiyanın vitse-prezidenti vəzifəsini daşımışdır və Azərbaycan elminin, ədəbiyyatşünaslığının inkişafında çox əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir" [1].

Böyük mütəfəkkirin simasında, doğrudan da, şairliklə alimlik, yəni bədii yaradıcılıqla elmi yaradıcılıq vəhdət təşkil edir. O, professional tarixçi, filosof, dilçi olmaqla seçilir. Hörmətli Prezidentimiz İlham Əliyev yazır: "Səməd Vurğunun yaradıcılığı XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin ən parlaq və təkrarsız səhifələrindən birini təşkil edir. Müasir Azərbaycan dilinin və ədəbiyyatının zənginləşməsində böyük rol oynamış sənətkarın bədii irsi mədəniyyətimizin inkişafında bütövlükdə yeni mərhələ olmuşdur. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının ilk akademiklərindən biri olan Səməd Vurğunun görkəmli ictimai-siyasi xadim kimi xidmətləri də təqdirəlayiqdir" [2, s.32].

Şairin bədii irsinə müxtəlif məqsədlərlə müraciət, Səməd Vurğun yaradıcılığının çoxşaxəli və zəngin olmasının nəticəsidir. Görkəmli akademik İsa Həbibbəyli yazmışdır: "Bunun üçün bədii istedad, qanadlı ilham nə qədər zəruri olsa da, yetərinə deyildir. Buna görə də Səməd Vurğun sənətində elm də bədii düşüncə qədər milli və bəşəri poeziyanın böyük dayağı funksiyasını yerinə yetirir. "Elmsiz şeir" qanadsız quş kimi çəpərdən o tərəfə uça bilməz, böyük M.Fizuli demişkən: "əsas yox divar" olaraq XX əsrin böyük fırtınaları qarşısında duruş gətirmək hünəri qazanmışdır [3, s.42,43].

Belə ki, 2015-ci ildə Akademik İsa Həbibbəyli "Akademik Səməd Vurğun Vəkilov" adlı fundamental tədqiqat əsəri ilə Səməd Vurğunun həm də bir alim kimi tanınması barədə ilk dəfə olaraq Azərbaycan elm tarixində sanballı bir monoqrafiya qələmə almışdır. Monoqrafiya müəllifi bu elmi

* Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu.

əsərdə Səməd Vurğunun görkəmli elm xadimi kimi ədəbi ictimaiyyətə təqdim etmişdir. Hörmətli akademik monoqrafiyasında yazır: "S.Vurğunun simasında mükəmməl bir şair, alim obrazı formalaşmışdır. Səməd Vurğun sənətində şairlik ideyanın qanadlı yelkəni, elm isə onun hərəkətverici pəri idi" [3, s.43].

Xalq yazıçısı M.İbrahimovun bu barədə gəldiyi qənaət belə idi: "Səməd Vurğun öz xalqının hisslərinə və həyəcanlarına, onun tarixi xüsusiyyətlərinə, müasir həyatına, tarixi inkişafının tələblərinə dərinləndirən bələd idi. Bu, şairin tarix və müasirliklə əlaqədar ən mürəkkəb problemlərin düzgün bədii həllini tapmasına şərait yaradır, həyat həqiqətlərini dərinləndirən hiss etməsinə və tam halda əks etdirməsinə kömək edir.

Görkəmli alimlərdən və mütəfəkkir ziyalılardan təhsil almasının şairin elmi dünyagörüşünün zənginləşməsində mühüm rolu olmuşdur. Təsadüfi deyildir ki, bu xüsusda Səməd Vurğun belə yazırdı: "Gözəl və geniş vətənimizi qarış-qarış gəzib, onun hər guşəsinə nəzər saldıqda elmin gücüylə yaranmış hər şey adamı heyran edir, böyük sənətkarlıqla tikilmiş monolit binalar, nəhəng fabrik və zavodlar, açıq dəniz qoynunda uzanıb gedən buruqlar meşəsi, bir sözlə, insan qəlbini fərəhlə dolduran hər bir şey elmin gücüylə yaranır".

Təsadüfi deyil ki, şair "Bakının dastanı" və "Muğan" poemalarında hətta alim obrazı da yaratmışdır. Məgər, bu, elmə, alimə verilən qiymətin təzahürü deyilmi? Bu yerdə Akademik İsa Həbibbəylinin söylədiyi fikir necə də öz yerinə düşür. Akademik yazır: "Çoxcəhətli fəaliyyətində bədii yaradıcılıq həmişə xüsusi yer tutsa da, akademik Səməd Vurğun Vəkilovun elmi xidmətləri də Azərbaycan cəmiyyətində dərin izlər salmış, ictimai fikrə irəliyə doğru əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmişdir. Səməd Vurğunun elmi fikirləri dövrünün böyük elm xadiminin müxtəlif sahələrə özünəməxsus yanaşmaları və dəyərləndirmələri kimi fərqlənmiş, cəmiyyət həyatında qabarıq şəkildə nəzərə çarpmış, zamanın əsas sözüünə çevrilmişdir. Mütəfəkkir sənətkarın ədəbi-ictimai fikirləri siyasi-mədəni mühtidə bir çox hallarda böyük əks-səda doğurmuşdur. Səməd Vurğun Azərbaycan elmini də yeni ideyalar və ictimai fikirlərlə zənginləşdirmişdir. O çoxcəhətli elmi fəaliyyətlərə mənsubdur. Böyük sənətkarın ədəbiyyatşünaslıq görüşləri Azərbaycanda ədəbiyyat haqqında elmə qiymətli əlavələr kimi qəbul oluna bilər. Azərbaycan ədəbiyyatının tarixinə, qüdrətli yaradıcılarının yaradıcılığına ədəbi əlaqələrə həsr edilmiş əsərləri ilə o, ədəbiyyatşünaslıq elminin də nəzəri səviyyəsini və müasirliyini daha da dərinləşdirməyə xidmət etmişdir [3, s.112].

Bu da məlum həqiqətlərdən biridir ki, Səməd Vurğun dünya ədəbiyyatşünaslığında və ədəbi tənqidində dəyərli elmi əsərləri ilə özünəməxsus bir mövqe qazanan böyük mütəfəkkirdir. Onun ədəbi-tənqidi görüşlərində, nəzəri-estetik baxışlarında türk xalqları yazarlarının xüsusi yeri vardır. O öz ədəbiyyatşünaslıq sahəsindəki fəaliyyətinin bir qismini məhz türk xalqları ədəbiyyatına yönəltmişdir. Bir sıra görkəmli türk xalqlarının ədəbi simaları şairin bu sahədə olan tədqiqat əsərlərinin obyektinə çevrilmişdir. Şair bu sənətkarlara müasirlik və tarixilik prizmasından yanaşmış, onların bədii yaradıcılığını öz tənqid müstəvisindən çıxış edərək təhlil etmiş, onların bədii həllini elmi konsepsiyalar fonunda araşdırmışdır. Şair bu müəlliflərin yaradıcılığını təhlil süzgəcindən keçirərək tədqiq etmişdir. Türk şairlərindən N.Hikmətin, N.Kamalın, T.Fikrətin, Ə.Hamidin və başqalarının bədii irsindən bəhrələndiyi kimi, həmin müəlliflər haqqında öz nəzəri-estetik görüşlərini vermişdir. Eləcə də onun ədəbi tənqidi görüşlərində Orta Asiya türklərinin ədəbiyyatları araşdırılaraq, bu əsərlərin ümumi ideya mündəricəsindən çıxış edərək həmin xalqların yaxınlığını, ədəbi və mədəni vəhdəti qardaşlığın rəmzi kimi canlandırılmışdır.

Bədii irslə elmi yaradıcılığın vəhdətini nəzəri-estetik əsaslarla təqdim etmiş, hətta ümumtürk folklorundan qaynaqlanmışdır. Belə ki, türk dünyasının bir çox eposları haqqında öz ədəbi-tənqidi görüşlərində söz açmışdır. Onun "Manas", "Orxon-Yenisey", "Oğuznamələr", "Qudatqu-bilik", "Divani-Lüğət-it-türk", "Kitabi-Dədə Qorqud" və "Koroğlu" eposları haqqında dəyərli elmi nəzəri fikirləri mövcuddur. Böyük mütəfəkkir öz elmi yaradıcılığında bu əsərlərə xüsusi bir yer ayırmışdır. Həmin eposları dövrün ictimai-siyasi ruhunu, cəmiyyətin mövcud quruluşunu fəlsəfi-sosial və psixoloji arealda araşdıraraq təhlil etmişdir. Müəllif bu əsərlərə tarixilik prinsipləriylə yanaşaraq, real

gerçəklikdən uzaqlaşmamış, onların dərin təhlilini vermişdir. Eyni zamanda Səməd Vurğun bu əsərlərə ideya və məzmun prizmasından da yanaşmışdır. Belə ki, tarixi dayaqlara söykənərək, dövrün ictimai-siyasi zəminindən çıxış edərək, ədəbi-tənqidi fikirlərini təqdim etmişdir. Vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq missiyalarını assosiativ şəkildə bu əsərlərin ruhundan doğan əsas keyfiyyətləri qabarıb göstərə bilmişdir.

Şair türk dastançılıq ənənələrinə sıx şəkildə bağlanan bir sənətkar idi. Demək olar ki, müəllif "Kitabi-Dədə Qorqud" və "Koroğlu" dastanları çəvrəsində bütün türk dastanlarına, əsətlərə və əfsanələrinə ruhən yaxın olan bir şair idi ki, bu da müəllifin hər hansı bir dastan haqqında ədəbi fikir və mülahizələrini bildirib, bildirməməsindən asılı olmayaraq, bu folklor nümunələrindən yararlanmış və həmin nümunələri öz tədqiqat sahəsinə cəlb edə bilmişdir. Səməd Vurğun ümumtürk folklor dəyərlərinin elmi şərhinə öz elmi yaradıcılığında xüsusi yer ayırmışdır. Ümumtürk dastançılıq ənənəsi və Səməd Vurğun ədəbi-tənqidi dedikdə, ilk əvvəl Səməd Vurğunun bəhrələndiyi, türk dünyasının incilərindən biri olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanları yada düşür. Onun bu epos haqqındakı fikir və mülahizələrini yada salaq. Səməd Vurğun bu dastan haqqında yazırdı: "Çoxəsrlik tarixi olan Azərbaycan ədəbiyyatı qüdrətli ədəbiyyatın yaradıcısı olan Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq və rəşadət tarixidir. Azərbaycan ədəbiyyatının ən qədim abidəsi XII əsrdə yaradılmış məşhur epos – "Kitabi-Dədə Qorqud"dur. "Kitabi-Dədə Qorqud" hekayələrində xalqın qəhrəmanlığı, onun müdrikliyi və ümidləri əks olunmuşdur. Xalqın köçəri həyatı çox gözəl təsvir olunur. "Dədə Qorqud"un qəhrəmanları çadırlarda yaşayırlar. Bu eposda biz bir çox xalq qəhrəmanları və bahadırlarının obrazlarını görürük. Biz burada xalqın böyük optimizmini görürük. Mədəniyyət cəhalətə qalib gəlir. Namuslu qəhrəmanlar, namussuz xainlərə qələbə çalır, ədalət ədalətsizliyi məğlub edir. Qəribə burasıdır ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" hekayələrində çox cəsur və nəcib qadınlar təsvir olunmuşdur. Səfərə çıxan bahadırların qadın və nişanlıları öz toy günlərində əbədilik bir sədaqət vəd edirlər" [4].

Əlbəttə, dastan haqqında söylənilən bu fikirlər yalnız "Kitabi-Dədə Qorqud" haqqında deyil, ümumiyyətlə, türk dastançılığına, onun dəyərlərinə Azərbaycan şairinin, mütəfəkkirinin verdiyi yüksək qiymətdir. Səməd Vurğun "Koroğlu" dastanı haqqında da öz çıxış və məqalələrində dəfələrlə söz açmışdır. Şair-alimin dastanın əsas qəhrəmanları haqqındakı sözləri daha təsirlidir. Xüsusilə, Böyük Vətən müharibəsi illərindəki çıxış və məqalələrində bir Koroğlu, Cavanşir, Babək kimi el qəhrəmanlarının adlarına tez-tez rast gəlirik. Bu ideyalara söykənən mütəfəkkir elmi düşüncəsi sahəsində daha böyük uğurlar qazanmışdır.

Səməd Vurğun elm deyilən bu idrakın qüdrətiylə klassik ədəbi irsə, onun yaradıcılarına dərin-dən bağlılığının nəticəsi idi ki, şair bu ədəbi simaları ədəbiyyatşünaslıq müstəvisinə gətirirdi. Dünya klassikləri ilə yanaşı, S. Vurğun türk xalqları ədəbiyyatının klassik simalarını da özünün tədqiqat obyektinə çevirmişdir.

Səməd Vurğun bu baxımdan Nizami irsinin türk xalqları ədəbiyyatına təsiri barədə söz açır. O özünün ədəbiyyatşünaslıq görüşlərində bu məsələyə toxunmaqla klassik özbək şairi Əlişir Nəvaini bu tədqiqata cəlb edir. O göstərir ki, Əlişir Nəvai irsi bir okeandır, ədəbiyyatşünaslığımız bu okeana müasir gəmilərlə çıxmaq əvəzinə, taxta qayıqlarla çıxır. Bu fikirləriylə o, bildirmək istəyirdi ki, Ə. Nəvai irsində hələ lazımı səviyyədə işıqlandırılmamış problemlər və ənənələr vardır. Həmçinin Nəvai irsinin türk xalqları ədəbiyyatına böyük təsirdən də danışır. Orta Asiya ədəbiyyatında özbək şairinin xüsusi bir yeri olduğunu qeyd edir. Səməd Vurğun haqlı olaraq bu şairi, Azərbaycan şairi kimi tanıdığını bildirir. Böyük mütəfəkkir bu fikrində, doğrudan da haqlı idi. Təsədüfi deyildir ki, "Azərbaycan ədəbiyyatı materialları"nda F. Köçərli, Ə. Nəvai haqqında xüsusi bir oçerk verərək yazır ki, bu şair əslən Cığatay türklərindən isə də, Azərbaycan şüərası arasında artıq dərəcədə hörmət və şöhrət kəsb etmişdir. Və onlara Nəvainin təsiri artıq dərəcədə olubdur.

Səməd Vurğun bu ədəbi simaların yaradıcılıq yollarını araşdırıb öyrəndikcə, kəşf etdikcə nəşə görüb-götürür. Beləliklə də türk xalqları ədəbiyyatının incəliyinə qədər, bu ədəbiyyata nüfuz edərək analitik proseslərdən keçirir bu yaradıcılıqları, analiz və təhlil edərək estetik nəzəri düşüncə konsepsiyalar koordinatlarını müəyyənləşdirirdi. Dahi mütəfəkkirlər Nizami və Nəvainin yubiley komitələ-

rinin 3 dekabr 1940-cı il iclasındakı çıxışında Səməd Vurğun demişdir: “Bəs nə üçün biz özümüz yerlərdə Nizami və Nəvai haqqında konkret məqalələr yazmıyıq və onları buraya –Moskvaya göndərməyək. Biz bu işi sevən moskvalı yoldaşlarımızın qüvvələrinə arxalanmalıyıq. Mən belə hesab edirəm ki, yerli yoldaşlar – azərbaycanlılar məqalələr yazmalı və öz məqalələrini, əsərlərini mərkəzi qəzetlərə və jurnallara göndərməlidirlər. Bunu unutmaq lazım deyil. Bunu təşkil etmək lazımdır. Mən və mənim yoldaşlarım son illərdə bilmirdik ki, Nəvai özbək şairidir, hər yerdə onun adı bir azərbaycanlı şairi kimi çəkilirdi. Nəvai xüsusilə bütün Şərq xalqlarının ədəbiyyatından fars dilinin qovulması sahəsində olduqca böyük rol oynamışdır. Nəvainin şəxsiyyəti, siması olduqca əzəmətlidir. Nəvai yalnız böyük ədəbiyyat deyil, böyük dil də yaratmışdır. Nəvai bir alim kimi, dilşünas kimi, tarixçi kimi çıxış edir. O, son dərəcə çoxcəhətli istedadlıdır. Mən Nəvaini derya ilə müqayisə etdim və dedim ki, bizim bəzi alimlərimiz onun sahillərinə taxta qayıqlarda üzmək istəyirlər. Mənim zənnimcə, bu deryaya elm və mədəniyyət əsasında tikilmiş böyük bir gəmi salmaq lazımdır. Nizami şəxsiyyəti ilə çiyin-çiyinə böyük Nəvai dayanmışdır” [4, s.318].

Beləliklə də böyük özbək şairi Nəvainin Nizamidən yararlanması və özü də ədəbi bir zirvə yaratması fikri S.Vurğunun nəzəri-estetik görüşlərində xüsusi bir yer alır. Böyük mütəfəkkir bu və ya digər klassik türk xalqları ədəbiyyatının nümayəndələri haqqında, bəlkə də, ilk elmi fikir söyləyənlərdən biri olmuşdur. Deməli, S.Vurğun yalnız poeziyasında deyil, eləcə də ədəbi-tənqidi, nəzəri-estetik görüşlərində də türk xalqları ədəbiyyatından, bu ədəbiyyatı təmsil edən müəlliflərin yaradıcılıqlarından bəhs etmişdir. Belə ki, S.Vurğun Sovet yazıçılarının ikinci qurultayındakı əlavə məruzəsində Sovet yazıçılarının birinci və ikinci qurultay arasındakı dövrdə keçdiyi yollardan, bədii fikir tarixindəki inkişaf mərhələlərindən çox millətli poeziyamızın 20 il ərzindəki uğur və nailiyyətlərindən söz açmışdır: “Bəşəriyyətin bədii fikri yalnız böyük ideyalar əsasında inkişaf edə bilər. Qabaqcıl fəlsəfi və siyasi ideyalardan kənar da heç bir böyük ədəbiyyat yaşaya bilməz və hətta ən parlaq istedadlarda ideyasızlıq xaosuna düşəndə sönür və məhv olurlar” [4, s.318].

S.Vurğun bir çox sovet xalqlarının şair və yazıçıları ilə yanaşı, Türk xalqları ədəbiyyatının parlaq poetik simaları haqqında da fikir söyləmişdir. Tokay, Abay və bir çox başqa demokrat şairlərin realist ənənələrinin canlanması və möhkəmlənməsindən öz məruzəsində söz açmışdır. Birinci qurultaydan keçən 20 il ərzində sıralarımıza xeyli yeni yaradıcı qüvvələrin gəlməsi haqqında danışmışdır: “Qazax xalqının dahi şairi Canbulun gur səsi bütün qüvvəsi ilə eşidildi. Dağıstanın xalq şairi S.Stalskinin, Abxaziyanın xalq şairi D.M.Qulianın yaradıcılığı möhkəmlənib çiçəkləndi. Oktyabrdan əvvəl öz əlifbası olmayan Qırğız, Başqırd, Mari, Çuvaş, Adıgey və başqa xalqların poeziyası əhəmiyyətli qələbələr qazandı” [4, s.320].

Məşhur türk şairi N.Hikmət haqqında da S.Vurğun bu məruzədə xüsusilə söz açır. Üslub və cərəyanların ədəbi meyillərin, bədii fikrin bəşəriyyəti irəliyə aparması barədə xüsusilə yüksək vurğularla danışır. S.Vurğun bu illərdə nəinki gözəl bir şair, böyük dramaturq, publisist, ictimai xadim, eləcə də görkəmli bir estetik və ədəbiyyatşünas kimi yetişmişdir. Şairin ədəbiyyatşünaslıq sahəsindəki fəaliyyəti də onu ədəbi tənqiddə daha da dəyərləndirərək, bu sahədə formalaşmasını, elmi tənqiddəki kamilləşməni bir də açıq-aydın şəkildə nümayiş etdirirdi. Elə ona görə ki, şairin bu məruzəsində ayrı-ayrı xalqların ədəblərinin bədii yaradıcılığında fərdi xüsusiyyətləri öz çılpalığı ilə müəyyən ştrix və cizgilərdə açıb göstərməyi bacarırdı. S.Vurğun yazırdı: “Xalqımız üçün ciddi imtahan, onun bütün qüvvələri üçün ciddi sınaq olan Böyük Vətən müharibəsi illərində xüsusilə aydın hiss edilirdi ki, şairin sözü insan qüvvəsinin sərkərdəsidir. Bununla əlaqədar olaraq vətənpərvər şair M.Cəlilin parlaq obrazını xatırlayaq. O, həbsxananın divarları arasında hər dəqiqə ölüm gözləyərək faşist cəlladlarına qarşı məğrur, nifrətlə dolu olan şeirlərini yaratmışdır:

*Soyuq cəsədi qussa da torpaq,
Odlu nəğmələri udmaz torpaq.
Zəfərlərlə ölənlər bir qəhrəmana,
Öldü söyləməyə kimin haqqı var.*

Bizim bütün böyük və kiçik xalqlarımızın şairlərinin hamısı bir-birini qarşılıqlı surətdə tamamlayır və yaradıcı şəkildə zənginləşdirir” [4, s.323].

Müəllif məruzəsində türk xalqları ədəbiyyatının yaradıcılarının üzərinə dönə-dönə qayıdaraq onları qurultay iştirakçılarına təqdim edir, məruzənin bir yerində şair deyir: “Özbək şairi Q.Qulamın insanın sosializmdə xalqların vahid qardaşlıq ailəsindəki yüksək vəziyyətini ilhamla tərənnüm edən “Mən yəhudiyəm” adlı diqqətəlayiq şeirini xatırlayaq:

*Mən insan irqinin nümayəndəsiyəm,
Millətim insandır.
Silinəcək yer üzündən
İrqlər də, siniflər də...
İnsan özü qalacaq əsrlərdə əbədi
Ruhuma yaddır mənim din tiryəki zəhəri,
Bədənim də tanınır nə xəstəlik, nə zəli
Vətəndaşıyam böyük sovetlər ölkəsinin,
Ailəsinin üzviyəm bizim yer kürəsinin.*

Türk xalqları ədəbiyyatının yaradıcılarından bəhs edən S.Vurğun poeziyada qabaqcıl və mütərəqqi ideya carçısı kimi, onların obrazlarının müsbət keyfiyyətlərindən danışaraq onları xarakterizə edir. Eləcə də müəllif məruzədə epos və lirikanın nəinki əsas olduğunu, onların bir-biri ilə bağlı olmasını nəzəri cəhətdən əsaslandırır. Müharibə və müharibədən sonrakı illərdə S.Vurğun həmçinin qeyd edir ki, bir sıra poemalar çap olunmuşdur ki, bunlarda xalq baş qəhrəman kimi göstərilmişdir. Məsələn, Qazax şairi Tair Parakovun gənc sovet mühəndisinin obrazını müvəffəqiyyətlə göstərən "Axın" poeması Berdi Kerbabayevin "Türkmən" poeması və bir sıra digər poemaların belə əsərlərdən olduğunu qeyd edir.

Şair bu məruzədə Özbək şairəsi Zülfiyyənin lirikasından söz açır. Xalqlar dostluğu ideyasını ifadə edən "Sən yetim deyilsən" şeirinin müəllifi Qafur Qulamın lirikasının böyük diqqətə layiq olmasını və müharibədən sonrakı şeirlər içərisində ən parlaq bir sənət nümunəsi olduğunu göstərir. V.Q.Belinski lirika haqqında yazmışdı ki, burada predmetin öz-özlüyündə elə bir qiyməti yoxdur. Məsələn, kitabın səhifələri arasından tapılan qurumuş bir çiçək nə böyük bir şeydir. Lakin həmin bu çiçək Puşkinə özünün ən yaxşı, ən tərəvətli, ən ahəngdar lirik əsərlərindən birini yaratmaq üçün imkan vermişdir.

Səməd Vurğun öz məruzəsində satirik janra da xüsusi bir yer ayırmışdır. O, dünya satirikləri içərisində Azərbaycan və türk xalqları ədəblərinin də adını böyük fəxarətlə, iftixar hissi ilə qeyd etmişdir. “Yoldaşlar, poeziyamızın məsələlərindən danışarkən satirik poeziyanı da unutmamaq olmaz. Satiranın kəskin və uzaqvuran silahı xalq tərəfindən sevilir və bu silah bizim poetik cəbbəxanamızda mühüm yer tutmalıdır. Bizim satira klassiklərin yaradıcılıq irsinə arxalanır. Krılov, Qriboyedov, Nekrasov, Şevçenko, Sabir, Abay və Abdulla Tokay kimi şairlərin satirik əsərlərinin əsasını vətənə və xalqa məhəbbət, zülmə və rəzalətə nifrət hissi təşkil edir. Bu böyük ənənələrin yaradıcılıq yolu ilə mənimsənilməsi məsul və mürəkkəb satira janrında yazmağa girişmiş, müasir şairlər üçün də çox səmərəli ola bilər” [4, s.349]. Doğrudur, Səməd Vurğun məruzədə türk xalqları ədəbiyyatında yaranan satirik janra toxunur, lakin bu ədəbiyyatlarda az sayda satirik şeirlər yazılmasından gileylənir. S.Vurğun eyni zamanda Qazaxıstanda və Qırğızıstanda maraqlı satirik əsərlərin yarandığını qeyd edir.

S.Vurğun məruzədə bir daha Ə.Nəvai üzərinə qayıdır. O, bu məsələ üzərində dayanaraq böyük sələflərimizin yaradıcılığında onun öz zəmanəsinə görə yeni realist başlanğıc olduğunu görməyən vulqar ədəbiyyatçıların yanılmasını qeyd edir. Məhz bu şairin saray şairlərinin əksinə olaraq əsl xəlqi və həqiqi poeziya yaratdığını bildirir. Müəllif göstərir ki, əgər saray şairləri ən çox hakimlərə qəsidə yazıb, işğalçıları və xalq azadlığını boğanları tərif etmişlərsə, Nəvai isə ədəbiyyata şəhər us-

malarının, sənətkarların, kəndlilərin və kəndli qadınların, şairlərin və bəstəkarların, müdrik alimlərin və qulların, xalq qəhrəmanları və bəhəddarların obrazlarından ibarət tam bir qalereya gətirmişdir. Həm də bu obrazların hamısı böyük bir məhəbbətlə tərənnüm olunmuşdur. Sonra S.Vurğun bu dediklərinə əlavə olaraq yazır: "Əgər bizim uzaq keçmişdə yaşamış səlflərimizin yaratdıqları əsərlər tarixin, əsrlərin imtahanından çıxma bilmişsə, bunu hər şeydən əvvəl və başlıca olaraq onunla izah etmək lazımdır ki, onların əsərlərində böyük həyat həqiqəti dahiyənə tərənnüm edilmişdir" [4, s.354].

S.Vurğun bu məruzədə demokratizm və xalqilik məsələsinə toxunaraq bir daha Abay və Abdulla Tokay üzərinə qayıdır. Onların yaradıcılığını bu məsələlərlə bağlayır. Şair göstərir ki, gələcəyə gedən yol millətlərin, milli dillərin və milli mədəniyyətlərin çiçəklənməsi yoludur. Bu fikir həmçinin bütün türk xalqlarına da aiddir. Bu da məlumdur ki, milli forma dialektik bir şəkildə inkişaf edir. Milli formaya donmuş şəkildə baxılmamalıdır. Şairin poeziya haqqında söylədiyi aşağıdakı obrazlı fikirləri, əlbəttə, intəhasız olaraq türk xalqları ədəbiyyatına, daha konkret desək, onun poeziyasına münəcər etmək məqsədəuyğundur. Azərbaycanın görkəmli xalq şairi S.Vurğun yazırdı: "Mənə elə gəlir ki, poeziyamızın bugünkü vəziyyəti uçuşa hazırlaşan qartalın vəziyyətini xatırladır. O, ətrafa baxıb öz uçuşu üçün geniş üfüqlər axtarır və qüvvə toplayır. Biz möhkəm inanırıq ki, bu uçuş baş tutacaqdır. Bunun üçün bizdə qüdrətli qartal vardır. Bu bizim böyük sovet poeziyamızdır. Qarşımızda geniş üfüqlər də vardır. Bu bizim geniş həyatımız, sosialist varlığımızdır. Yüksək uçuş üçün yüksək fəza da vardır" [4, s.374].

Əlbəttə, türk xalqları poeziyası da çoxmillətli sovet poeziyasının bir tərkib hissəsi olmaqla, şairin poeziyamız haqqında söylədiyi bu yüksək fikirlərin, şübhəsiz ki, tərkib hissəsi və eləcə də bu poeziya qartalını əngin fəzalara qaldıran möhkəm və sarsılmaz, qüvvətli qanadlarıdır. S.Vurğun türk xalqları poeziyasına olan böyük sevgi və sayğının nəticəsi kimi bu fikirlər daha zəruri və gərəklidir. Əlbəttə, bu da türk xalqları poeziyasının yüksək təsirindən irəli gəlir. Türk xalqları poeziyasından öyrənməsi şairin bu mövzuya məhz dönə-dönə qayıtmasının başlıca səbəblərindən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi. "Azərbaycan" qəzeti, 7 mart 1997.
2. Səməd Vurğun. Biblioqrafiya. Bakı, 2016. M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanası.
3. Həbibbəyli İsa. Akademik Səməd Vurğun Vəkilov. Bakı, 2015.
4. Səməd Vurğun. 6 cildə, VI cild. Bakı, "Elm", 1972-ci il.

TURKIC PEOPLE LITERATURE IN THE LITERARY-THEORETICAL THOUGHTS OF SAMAD VURGUN

SUMMARY

The article deals with the unity of praise and cognition in the literary activity of Samad Vurgun. Here is investigated the scientific heritage of the great thinker in the especial form. Samad Vurgun's scientific-aesthetic views about the Turkish literature which was the main part of poets scientific activity is explained widely. At the same time here is spoken about the literary heritage of the well-known persons of Turkic people literature.

In the article are explained the great Azerbaijani poets thoughts about the Turkic literature in his speech, lectures in a proper manner.

In the article the scientific-theoretical thoughts of Samad Vurgun are shown as the main object and here is shown each of the different authors' connections with Azerbaijan literature. Here is also clearly shown the forms of the poets' scientific broad views.

**ЛИТЕРАТУРА ТЮРКСКИХ НАРОДОВ В ЛИТЕРАТУРНО-
ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДАХ САМЕДА ВУРГУНА**

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о единстве воспевания и интеллекта в творчестве Самеда Вургуна. Анализируется научное наследие мыслителя. Исследуются научно-эстетические взгляды, являющиеся важной составной частью научного наследия Самеда Вургуна.

Предметом исследования явилось творческое наследие видных представителей литературы тюркских народов. Широко освещаются высказывания и мысли великого поэта о литературе тюркских народов в статьях и выступлениях.

В статье также исследуются научные, теоретические высказывания поэта, которые являются основным объектом исследования, подтверждающие наличие духовной связи каждого из тюркских народов с азербайджанской литературой. Подчеркивается организованное изучение научного мировоззрения поэта.